

Шкарлатюк Катерина Іванівна

к. психол. н., доцент кафедри
медичної психології та психодіагностики

СНУ ім. Л.Українки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГНОЗІВ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

В статті розглянуто особливості професійного прогнозування студентів з особливими потребами. Обґрунтовано доцільність та представлено результати використання тренінгової програми, спрямованої на формування професійних прогнозів студентів з інвалідністю.

Ключові слова: прогноз, професійне прогнозування, самофутурування, професійні компетенції, самопроекування.

Shkarlatiuk K.I. Prognoses formation peculiarities of the students with special needs

The features of professional prognostication of the students with special needs are considered in the article. Expedience and presented results of a training program aimed at professional prognoses developing of the students with disabilities are grounded.

Keywords: prognosis, professional prognostication, self-futuring, professional competence, self-projection.

Постановка проблеми. Ознаками ефективності навчання студентів є вміння самостійно визначати цілі та задачі своєї професійної діяльності, прогнозувати можливі результати власної діяльності за певних умов, приймати оптимальні рішення та втілювати їх в життя. Такі характеристики людини як суб'єкта діяльності у своїх стійких формах проявляються у вигляді професійно та соціально значущих якостей особистості, сформованість яких буде забезпечувати успішність виконання професійної діяльності [1].

Серед особистісних якостей майбутнього фахівця виділяють цілеспрямованість; загальну та професійну ерудицію або компетентність; далекоглядність як здатність передбачення можливих результатів; рішучість, творчість, новаторство, в яких проявляються здатність приймати рішення; організованість, виконавчість та вимогливість до себе та інших;

комунікабельність, яка виражає інтегральні комунікативні властивості особистості; відповідальність як прояв високого самоконтролю тощо [3].

Вихідною одиницею ефективної професіоналізації майбутнього фахівця можна визначити професійний прогноз, який не тільки інтегрує у собі зміст діяльності фахівця, але й особистісно концептуалізує професійну активність людини. Багатоваріативне майбутнє, яке представлене у свідомості суб'єкта професійної діяльності планами, мріями, надіями, очікуваннями, бажаннями, визначає його сьогодення та активно впливає на актуальні способи самоздійснення.

Професійний прогноз як образ професійної діяльності дає змогу усвідомити зміст її вимог та необхідні професійні якості фахівця, за допомогою яких відбувається адаптація та вияв найвищого рівня самореалізації у практичній діяльності.

Прогнозні орієнтири є своєрідним каркасом побудови образу професійної діяльності, на основі якого відбувається адекватна орієнтація в її вимогах до людини.

В останні роки найголовнішим атрибутом якісної підготовки майбутнього фахівця вважають сформованість його внутрішньо психологічної готовності до професійної самореалізації (К.О.Абульханова-Славська, І.В.Ващенко, Ж.П.Вірна, Н.Ю.Волянчук, Л.О.Коростильова, Л.М.Мітіна, Г.М.Щокін та ін.). На фоні вивчення різноманітних особистісних детермінант успішної професійної підготовки, все частіше акцентується увага на дослідженні прогнозних орієнтирів професійного життя майбутнього фахівця. Адже саме у цьому контексті простежується і самопроекування життєвого шляху, і формування фахової позиції [1;2;3].

Відсутність високого рівня сформованості образу майбутнього, майбутніх життєвих орієнтацій, свого власного життєвого призначення, зумовлює необхідність проведення психокорекційної роботи із студентами старших курсів для формування адекватного образу власного майбутнього та перспективного розвитку стосунків юнаків із зовнішнім світом взагалі.

Ефективним шляхом оптимізації образу бажаного майбутнього, картини майбутнього життєвого шляху є вплив активними методами та формами навчання на прояви психологічних механізмів формування цього образу з метою їх оптимізації засобами психологічного тренінгу.

Особливістю молодих людей, що опинилися в ситуації обмеження можливостей, стає страх перед майбутнім, та позиція, яку називають споживацьким ставленням («від мене мало що залежить, все у Ваших руках»), але за якою прихований недостатній досвід прийняття рішень, часто спровокований поведінкою оточення.

Система роботи із психологічної корекції рівня сформованості образу майбутнього базується на активізації оптимальних проявів психологічних механізмів формування образу майбутнього та власного життєвого призначення.

Так, у ході тренінгу фахівець може виявити ті проблеми, для вирішення яких людині з інвалідністю потрібні підтримка і сприяння.

Очікуваними результатами роботи стають:

- пробудження інтересу до себе і своїх ресурсів;
- розвиток відповідальності за власне майбутнє;
- вибудовування адекватної позитивно орієнтованої ідентичності;
- підвищення інтересу до участі в соціально-психологічних програмах;
- формування активної позиції юнака у вирішенні питань власної соціальної реабілітації.

Цей метод корекції дозволяє студенту пізнати себе, свої індивідуальні якості та особливості, сформувати адекватний рівень самооцінки, повагу та любов до себе, зрозуміти своє істинне «Я», найбільш успішно і повно реалізувати себе в поведінці та діяльності, самовизначитись на подальшому життєвому шляху, сформувати свою мету життя, здобути впевненість у майбутньому та можливості досягнути своїх цілей та реалізувати свої плани.

Методика та процедура дослідження. Відповідно до проаналізованих даних розроблено авторську програму тренінгу професійного

самофутурування [6], мета якої полягає у розширенні професійної самосвідомості та визначенні потреб в особистісному та професійному самовдосконаленні; визначенні базових професійних та життєвих компетенцій; ознайомленні з основними орієнтирами ефективної професійної та життєвої самореалізації; побудові власного цільового профілю реалізації майбутнього професійного життя.

Важливим на цьому етапі є усвідомлення юнаками того, що в сучасних сферах діяльності професіоналізм фахівця оцінюється власне не тільки як єдність перерахованих професійних установок і компетенцій, але й як здатність раціонально реалізувати особистісний потенціал [4;5].

Проведення ділових ігор спрямоване на відтворення та засвоєння суспільного та індивідуального досвіду. У діловій грі особистість проявляється дієво в усіх формах професійної активності. Усвідомлений і адекватно проаналізований досвід взаємин у грі дає її учасникам ключ до розуміння об'єктивної обумовленості багатьох професійних ситуацій. Кожен учасник гри отримує можливість експериментувати зі своєю поведінкою, використовувати альтернативні варіанти рішень.

Прогнозування учасниками тренінгу вектору власного професійного розвитку передбачає орієнтацію людини у полі можливих передбачень щодо власного професійного становлення. Це своєрідна інтуїтивно-перетворювальна пошукова діяльність кожного учасника тренінгу, де особливу роль відіграють уміння оперування абстрактними образами уяви та чутливість щодо їх проявів. Здебільшого зміна емоційного фону, що здійснюється маніпуляціями з абстрактним уявним образом, слугує виправленню негативних переднастанов до майбутнього.

Прогнозування траєкторії професійного становлення базується на моделюванні реальних процесів і вимагає багатогранної розробки прогностичного інструментарію. У тренінговій групі основними формами організації та змісту роботи виступили: використання методів самопостереження, самоаналізу, корекції власного емоційного стану,

рефлексії пережитих станів; інтенсивний характер навчання, що досягається шляхом повного занурення учасників у вирішення завдань; участь у діяльності «проживання», яке дає змогу суб'єктові включитися у тривале переживання ситуації «тут і тепер» [5]. Цьому сприяє розповідь про своє бачення власного майбутнього, а також обговорення життєвих перспектив і планів кожного учасника. Це допомагає чіткіше прояснити суб'єктивну модель власного майбутнього, з'ясувати в ній прогалини та слабкі місця й окреслити шляхи її збагачення, корекції та вдосконалення.

Важливим завданням є формування в студентів особливого «почуття шляху» – своєрідного «компасу», який допомагає точніше орієнтуватися в життєвих обставинах, що змінюються, правильніше оцінювати значущість подій минулого, сьогодення і майбутнього, приймати оптимальні рішення в ситуаціях вибору, психологічно грамотно будувати взаємини з оточенням на своєму життєвому шляху.

Побудова цільового профілю професійної реалізації створює сприятливі можливості для більш глибокого усвідомлення особистістю власних прагнень, надій, планів та очікувань.

У тренінгу були використані такі методи: психогімнастичні вправи, бесіда, виконання завдань у міні-групах, у парах, домашні завдання, розв'язування прогностичних та логічних задач, рольові ігри, міні-лекції, релаксаційні техніки.

У тренінгу самофутурування брали участь 16 осіб, які склали експериментальну групу. Це студенти 4-го курсу, професійні прогнози яких були нечіткими, вони проявляли труднощі у візуалізації образу власного майбутнього. Контрольну групу склали 38 осіб, які чітко уявляли образ свого професійного майбутнього, а їх професійні прогнози вирізнялися своєю сформованістю. Ефекти тренінгу оцінювалися у такий спосіб: спостереження за учасниками тренінгу в ході роботи, індивідуальні бесіди з ними, аналіз домашніх завдань, підведення підсумків, повторне діагностування контрольної та експериментальної груп.

Отримані результати та їхній аналіз. Після завершення курсу тренінгових занять було проведено повторну психодіагностику з учасниками тренінгу та діагностованими контрольної групи. Вона дала змогу виявити ефективність самого навчально-практичного тренінгу.

Зокрема, суттєво трансформовано такі професійні здібності: здатність ефективно управляти собою та своїм часом (1), здатність конкретизувати свої особистісні цінності (2), здатність впливати на оточуючих людей (7) та здатність засвоювати нові сучасні прийоми та технології (8).

Таблиця 1

Середньогруповий розподіл показників самооцінки професійних компетенцій студентів експериментальної та контрольної груп

№ п/п	Шкали	X сер			
		Експериментальна група		Контрольна група	
		до	після	до	після
1	здатність ефективно управляти собою та своїм часом	3,36	4,5	4,00	4,00
2	здатність конкретизувати свої особистісні цінності	3,77	4,5	3,5	3,38
3	здатність чітко визначати цілі навчально-професійної роботи та власні життєві цілі	2,82	3,57	4,76	3,82
4	здатність підтримувати постійний особистісний ріст і розвиток	3,31	4,0	4,0	4,00
5	здатність вирішувати швидко та ефективно проблеми	3,00	3,81	3,2	3,2
6	здатність гнучко реагувати на зміни ситуації, креативність	2,77	3,00	3,5	3,5
7	здатність впливати на оточуючих	2,85	4,5	3,78	3,5

	людей				
8	здатність засвоювати нові сучасні прийоми та технології	2,5	4,0	3,5	3,5

Отже, можна засвідчити факт формувальних впливів, які змінили перспективну лінію професійної активності студентів: самооцінювання професійних здібностей (компетенцій) демонструє тенденції підвищення інноваційного потенціалу, який відображає психологічну готовність до майбутньої професійної діяльності у поєднанні з орієнтацією на отримання нових професійних результатів та подолання перешкод у їх досягненні, та підвищення творчого потенціалу, який містить прагнення освоювати нові професійні технології у поєднанні із орієнтацією на професійне самоудосконалення як майбутнього кваліфікованого та компетентного фахівця.

Дані опитування студентів щодо їх цілей розвитку у професії продемонстрували чітку орієнтацію в системі вимог професійної діяльності до майбутнього фахівця через операціонально-дієві аспекти своєї майбутньої роботи. Також при цьому, 77,5% учнів експериментальної групи відповіли, що переживають натхнення і мають мотивацію професійної реалізації. В той же час в опитованих, які позбавлені мотиваційної інтенції професійної реалізації (22,5%) простежується однозначна думка, що майбутня робота не може допомогти у вирішенні інших життєвих цілей. Досліджувані контрольної групи демонструють ідентичні дані: ті, хто переживають натхнення і мають мотивацію професійної реалізації (79,5%) вважають, що майбутня робота допоможе у вирішенні інших життєвих цілей; 20,5% опитованих належать до протилежної думки.

Вивчення показників самооцінки сфери побуту та реалізації у соціальній і психологічних сферах показало, що, для студентів експериментальної групи важливим є як наявність власного бюджету (81,2%), так й ймовірність отримання кредиту (62,5%), що певною мірою

демонструє особистісну впевненість та послідовність у професійній реалізації; зацікавленість проблемами і турботами інших людей (75%), вміння слухати інших (62,5%), вміння цінити інших (62,5%), заняття самоосвітою (93,6%), наявність власного плану розвитку (87,5%), та вміння розвивати власну мотивацію (93,6%).

Отримані дані наближені до результатів, які зафіксовані у контрольній групі за цими ж показниками: наявність власного бюджету (84,2%), так й ймовірність отримання кредиту (78,9%), зацікавленість проблемами і турботами інших людей (92,1%), вміння слухати інших (73,7%), вміння цінити інших (73,7%), заняття самоосвітою (89,5%), наявність власного плану розвитку (86,8%), та вміння розвивати власну мотивацію (94,7%).

Висновки. Таким чином, констатуємо підтвердження, що професійний прогноз визначає внутрішньоособистісну природу активізації інноваційних та творчих ресурсів майбутньої професійної самореалізації студентів з особливими потребами; комплексне залучення до програми навчально-практичного курсу професійного самофутурування прогнозно-каузальних засобів в єдності з пізнавально-ідентифікаційними та рефлексивно-ідентифікаційними прийомами суб'єктного самовпливу дає змогу оптимізувати повноцінну професійну самореалізацію в майбутньому.

Література

1. Вірна Ж. П. Мотиваційно–сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія / Ж. П. Вірна. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха – К. : Наук. думка, 1988. – 144 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала : избр. психол. труды / Е. А. Климов. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1996. – 400 с.
4. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. – СПб.: Речь, 2003. – 352с.
5. Технологія тренінгу / [упорядник О. Главник, Г. Бевз] / за заг. ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
6. Melges F. T. Time and inner future : a temporal approach to psychiatric disorders / F. T. Melges. – N.Y. : John Wiley & Sons, 1982. – 365 p.